

“ORSON WELLES VE YURTTAŞ KANE’DE AMERİKAN BİREYCI MİTİ”

Mukadder Aydın Çakır

L'Avant Scene Cinema dergisi mensupları 1982'nin bir bahar sabahı Orson Welles'le söyleşmek üzere kaldığı oteli ziyaret ederler. İçlerinden Claude Beylie'nin izlenimine göre Welles bol ropdöşambri, ağzında pütrosu, ışıldayan gözleri ve gurleyen sesiyle bir kral gibidir. Ama bu kral, heybetli görünümüne rağmen Parmak Çocuk yüreğine sahip bir Noel Baba'dır aynı zamanda... Onun büyüüne kapılıp giderek anlattıklarını dinlerler. Welles'in bakışları ve muhteşem gülüşü ile şaşkına dönerler. Claude Beylie etkilenişini şöyle anlatmaktadır: Welles'in karşısında "Tüm eleştiri silahlarını vestiyerde bırakır, ağzı bir karış açık, pazar yerinde arap masalcıyı dinleyen çocuklar olup çıkarsınız. Welles'e yaklaşmak, bir gösteriye davet edilmek gibidir."

Aynı anda sinema ve tiyatro oyuncusu, yönetmeni, senaryo yazarı, radyo oyunu yazarı, yöneticisi, yapımcısı olan Welles'in farklılığının kökleri çocukluğuna uzanır. Shakespeare hayranlığı küçük yaşlarında başlar. Onun oyunlarını kuklalarla kendi kendine canlandırır. Annesinden piyano ve keman çalmayı öğrenir. Resim ve illüzyonizm dersleri alır. Ancak o, altı yaşında iken ayrılan anne ve babasından, annesini sekiz yaşında, babasını on üç yaşında kaybeder. On bir yaşında iken dünyayı iki kez dolaşmış, on yaşında iken "harika çocuk" olarak bir yerel gazeteye konu olmuştur. On beşine geldiğinde Spakespearé'in sekiz oyunundan tek bir oyun oluşturup sahneye koyar. Tiyatroda profesyonel oyuncudur genç yaşında. Radyoda çalışmaya on dokuz yaşında başlar. Çalışmaları tiyatro ile radyo oyunlarını pekiştirerek sürer. 22 yaşında "The Mercury Theatre"ı kuran Welles, sürekli alışılmışı zorlayarak dikkatleri üzerine çekmekte, ya bir başarı kazanmakta ya da bir tartışmayı başlatmaktadır. Sinema sektörüne geçmesinde etkili olan olay da radyoda canlandırdığı bir oyun sırasında gerçekleşir. Yönetimindeki The Mercury Theatre'dan birkaç oyuncu ile H.G. Wells'in Merih ile Dünyalılar arasındaki savaşı anlatan "The War of the World" (1898) adlı romanını gerçekçi bir yaklaşımla canlandırır. Radyo CBS, tarih 30 Ekim 1938, saat 20:00'dir. Bu öylesine gerçekçi bir anlatımdır ki istila New York'ta geçiyor gibi İçişleri Bakan'ının ve Başkan'ın demeçlerini seslendirirler. Oyunu dinleyen binlerce New York'lu Merihlilerden kaçma çabasına girerek yollara düşer. Birkaç kez bunun radyo oyunu olduğu anonsu yapılırsa bile telaş ve tabii ki canlandırmanın aşırı gerçekçiliği bu uyarının üzerini kapar. İtfaiye istasyonları, hastaneler, kiliseler adeta alarm durumuna geçerler. Sakatlananlar, intihar etmek isteyenler, erken doğum yapanlar sokaklardadır. Bu kaçışma ancak 24 saat sonra biter. Dönemin, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki

gerilimli dönem olmasının da bunda etkisi olmuştur. Panik bittiğinde CBS ve Orson Welles'i, protestolar ve tazminat talepleri beklemektedir.

Fakat yalnızca olumsuz değildir tepkiler. Hollywood'un ilgisini çeken Welles, "RKO Dadio Pictures" yapımcısıyla, daha önce benzeri görülmemiş, tüm yetki ve özgürlükleri elinde toplayan bir sözleşme imzalar. Hollywood'un eski mensupları henüz 24 yaşındaki, sinema konusunda deneyimi sıfır olan, anlayamadıkları bu genci fesatlık ve çekememezlikte karşılarlar. Mümkün olduğu kadar dışlayıp dalga geçerek kendilerinin yapamadığını kolaylıkla başardığı için cezalandırırlar. İlerleyen zamanda da Welles'i affetmeyeceklerdir. Çünkü Welles sıradışı olanı, yeni olanı, farklı olanı istemekte ve denemektedir. Bu ise neredeyse total bir kurum olan Hollywood dünyasının tüm özünü / kimliğine terstir. Hollywood'da yönetmenin / sanatçının özgürlüğü, kendisine verilen kadardır. Onun ötesi; yapımcıların, şirketlerin, bütçe hesaplarıdır. Bir düşler kuşağı olan sinema dünyasında, Welles'in kağıt üzerinde başardığı bile, bir yönetmen için düşsel bir olaydır. Üstelik bunun için kendisine en ufak bir destek gelmezken.

Sözleşme 1940'da yapılır ama Welles'in film çekmesi 1 yıl geciktirilir. Bundan kurtulmada da ilk adımı kendi atacak ve Hollywood'un tüm tepkilerini boşa çıkarıncasına sinema tarihinin en iyi filminin senaryosuna başlamak üzere, senarist Herman J. Mankiewicz'le bir dağ evine çekilecektir.

Enis Batur'un Welles üzerine söyledikleri, bu çarpık olayları çok güzel açıklamaktadır:

"Coca-cola'lı, home computer'li, sekiz silindirli Amerika tek dehasını hazmedemedi. Orson Welles'i durmadan nükse-den bir çıban sandı. Oysa, dinlenen bir yanardağdı. ... Orson Welles taşkın bir beyin, müthiş bir sürat ve alabildiğine estetik bir gövde olmanın dışında biricik bir ruhtu. ... Orson Welles bu ailenin delişişek, serseri mayın, kalender abdal bir üyesidir. Hiçbirimizin görmediği ülkelerden göndermiş olduğu fotoğrafları var albümümüzde."

KENDİ ANLATIMINDAN ORSON WELLES

Fiziğiyle ve sesiyle bir illüzyonist gibi insanları etkileyen bu "delişişek" ruh hakkında dünyanın her yerinde pek çok şey söylenmiş. O ise ne söylendiğine pek aldırmaksızın kendi dünyasını anlatmayı sürdürmüştü. Ben de Welles'i bu kendi anlattıklarından anlatmak istedim. Örneğin tüm dünya, "Yurttaş Kane"i sinema tarihinin en iyi filmi olarak nitelerken, Welles'e göre yaptığı en

iyi film "Dava"dır. "Dava"yı çekerken hiçbir filmde olmadığı kadar mutlu olmuştur. Buna benzer pek çok farklı yorumu vardır Welles'in.

Ona göre bir konuyu perdeye aktarmaya değer yapan şey, insancıl etkenler ile temel düşüncelerin birleşmesidir. Sinema bir çerçeve olayı değil, perdeye yansıyan bir "yaşam dilimidir". Dramatik bir arçtır. Ama bu dramatiklik, edebiyatın yordakçılığı anlamına gelmemelidir. Film her şeyden önce bir "düşler kuşağı"dır. Bu nedenle de şiirseldir, şiirsel olmalıdır. "Sinema şiirle hiç işlenmeseydi, merak konusu basit bir makine olarak kalacak ve zaman zaman doldurulmuş bir baline gibi sergilencektir." Welles bu düşüncesinden ötürü filmi çektiği aşamada kendini şiirsel sürece kaptırmak için özel bir çaba harcar. Ama bu düşüncesinin hemen ardından da bir moralist (ahlakçı) olmadığını, bir düşünce adamı olduğunu ekler. Çünkü sinema daima bir yenileşme, keşfetme sürecidir onun için. Yenilik ve şiirsellik bir arada

bulunabilir.

Welles, içeriğin görüntüden önce değerlendirilmesinden yanadır. Aksinin sinemaya büyük bir kötülük olacağını savunur. Yenilikler, teknik aldatılar seyirciyi belli bir süre kendinden geçirecekler. Bunların etkisi geçince, seyirci uyuklamaya başlar. Belki de bu nedenle filmlerin oluşumunda ilk ve son sözün yazarın olması gerektiğini, diğer en iyi seçeneğin yazar-yönetmen seçeneği olduğunu ama yine ilk vurgunun sözcükte olması gerektiğini belirtir. Onun çalışmalarındaki sır, diyaloglar üzerine kurulan dokudur. Senaryolarına diyaloglarla başlayarak kişiliklerin ne söylemek istediğini öncelikle ele alır. Ama tüm bunlara rağmen yine de Welles sinemasının temelini görüntü oluşturur. Kesinlikle ikincil önemde değildir görüntü. Asıl olarak, sözü ve görüntüyü başarıyla kaynaştırmasındadır Welles sinemasının önemi.

Şaşkınlık, kararsızlık, hareket, gerilim: Yaşadığımız zaman. Sinema bunu anlatmak, vermek zorundadır. Bunu da doğrudan bir

anlatımla veremez. Dolaylı ve örtük bir anlatım gereklidir. Welles'in ayrıca açıkça anlatmak istemediği bazı sahneler vardır. Örneğin cinsel hareket ya da dua eden insan. Bunlar üstü kapalı olarak anlatılmalıdır. Aksi, sinemasal-şiiri zedeleyecektir.

Welles, filmlerini başlamadan önce üstünde uzun uzun düşündüğünü ve büyük bir ön hazırlık yaptığını; çekime başladığında da filmin en kolay kısmını en başa koyduğunu belirtmektedir. Bir öykü düşkünlüdür. Bu nedenle de filmlerinin ortasına öykü koymaya bayılır. Öykü anlatan ve öykü dinleyen insanları "harika" olarak niteler. Zaten kendi de harika bir öykü anlatıcısıdır. Filmi çekerken ilk kaygısı oyuncu, yani insandır. Kameradan daha çok önem verir oyunculara. Hitchcock'u ise yalnızca kamerayla ilgilendiği için çok itici bulur. Oyuncuya verdiği önemden dolayı "Yurttaş Kane"nin senaryosunda tiyatro arkadaşlarını en sonda, sinemanın yeni emekçileri olarak gururla tek tek tanır.

Kurgu, sinemada gerçek yönetim (yönetmenlik) olayıdır onun için. "Yurttaş Kane"nin kurgusu için haftada 6 gün 9 ay boyunca çalışır. Kurgu, sinemanın kendisidir adeta. "Film üzerinde insanın bir denetim uygulayabildiği tek an kurgudur.

"... Kurgu salonunda meydana getirilen şey, sinemanın bütün söz ustasıdır. Yönetmen ancak o vakit gerçekten bir sanatçıdır."

"Soyutlama" Welles'in sinemada en ilgisini çeken şeydir. En büyük düşlerinden biri de opera filmi çekmektir, çünkü opera hayranıdır.

L'Avant Scene Cinema dergisinde belirttiği üzere, yönetmenin önemi, gerektiğinden fazla abartılmaktadır. Öyle ki bu tek sanatsal ölçüt olup çıkmış, bu haliyle de bir baskıya dönüşmüştür.

"Bay Arkadin" adlı filmiyle uğradığı ihaneti ise şöyle dile getirir Welles: "Filmin kurgusu bitmiş dağıtımaya gitmiştir. Pek çok flash-back vardır içinde. Gösterimden önce sadeleştirmek için bu flash-back'lerin çoğunu, Welles'den habersiz keserek filmi bozarlar. Welles filmi Moviolo'da gördüğünde değişikliği anlar. Ama o kurguyu yeniden yapacak gücü kendinde bulamaz. Bunu ona hâlâ yanında olan dostları yapmışlardır. Kendini, çocuğu kaçırmış bir insan gibi hisseder".

Welles yönetmenliği dışında hep daha iyi, daha büyük rollerde oynamak ister ama Hollywood buna izin vermez. Örneğin Baba rolünü M. Brando'dan daha iyi oynayacağına emindir. "Leopar"da oynamak istemiştir. Ama ona daha çok, önemsiz filmlerde, adını afişlerde kullanabilmek için rol verirler. Bazı geceler televizyonda bu filmlerle karşılaşınca titremeye tutulur ve tanrıdan kimsenin seyretniyor olmasını diler. Bazı Fransız aydınları tarafından Büyük Adam, Kral gibi rolleri üstlendiği için faşistlikle suçlanır. Oysa bu tamamen fiziksel görünüşle ilgili bir durumdur. İri cüssesi, zayıf bir adamı oynamasını engellemektedir. Hollywood, Orson Welles'e sanatçılığına karşılık kötü filmlerle gelen titremeleri hediye etmiştir.

Kendini her zaman yalnız hissettiğini, böyle hissetmezse çalışamayacağını belirten Welles, her iyi sanatçının da böyle hissettiğini düşündüğünü söyler. Kendi koyduğu kuralları, bireyselliği, dikbaşlılığı ve yaratıcılığı ile farklı bir dünyanın insanıdır. Ve tek başı-

na bir dünya gibidir. İstemediği filmlerde çalışırken bile kendinden vazgeçmemiştir. Titremesi de hâlâ yaşayan direnişinin sembolüdür.

Tüm sanatçı mütevaziliğiyle dile getirdiği sorununu ise kendinden aktaralım:

"Beni atabilirler, fakat her zaman merkezde olmak isterim. Dışlanırsam bu, zorlandığım içindir. Benim isteğimle değil. Ben her zaman merkezi görürüm. Başaramıyorum ama yapmak istediğim bu."

Başaramadığını, Welles'ten başka kimse iddia etmemektedir. Başarısı sinema tarihince çoktan kanıtlanmıştır.

YURTTAŞ KANE'DE SORGULANAN AMERİKAN BİREYCI MİTİ

"Yurttaş Kane"e başladığında Orson Welles henüz 25 yaşındadır ve iktidarda bir şans unsuru olarak demokrat eğilimli Roosevelt vardır. Bu, Welles'in yöneteceği ilk film olacaktır. "Yurttaş Kane"nin senaryosunu San Bernardine'deki bir dağ evine on üç hafta boyunca kapanarak yazar. Yanında senarist Herman J. Mankiewicz ve tiyatrodan arkadaşı Houseman vardır. Filmin Rosebud'a ait kısımları tümüyle Mankiewicz'e aittir. Senaryo bitince, çekime 30 Temmuz 1940 günü başlanır. Oyuncuların tümü Welles'in Mercury tiyatrosundan eski oyuncularıdır. Filmin tamamlanması da bu sayede olur Welles'e göre. Buna rağmen her oyuncu senaryonun yalnız kendi ile ilgili bölümünü bilir. Senaryo herkesten gizlenmektedir. Hatta bu Hollywood'da alay konusu olacaktır bir dönem. Çekimler 23 Ekim 1940'ta tamamlanır. Kurgu, seslendirme, müzik ... ise çekimden daha uzun sürecektir.

Filmin gösterime girmeden önce konusunun Amerika'daki basının devi William Randolph Hearst'le ilgili olduğu, üstelik onu sorguladığı anlaşılır ve hem Welles hem de RKO film şirketi büyük bir baskıyla karşı karşıya kalırlar. Filmin gösterime girmesi engellenir. Hearst'a bağlı milyonlarca tirajlı gazetede, dergide, radyolarda ve Hollywood'da "Yurttaş Kane" ve Orson Welles kara listeye alınır. Hearst "soruşturma" açılmasını ister. Hatta daha da ileri giderek, filmin orijinalinin satın alınıp yakılmasını sağlamaya bile çalışır. Welles, Hearst'i ciddiye almamaktadır ama 14 Şubat 1941'deki ilk gösterim ertelenmiştir bile. 12 Mart'ta basına yapılacak gösterim de ertelenince Welles harekete geçerek RKO'yu dava edeceğini, filmin amacının W.R. Hearst ya da başka "biri" olmadığını açıklar. RKO, ondan Hearst'le ilgili bazı sahnelerin çıkarılmasını rica eder. Bu arada Hearst, Welles'in bir "komünist" olduğunu tüm Amerika'ya yayımlamaktadır. Böyle bir ortam içinde "Yurttaş Kane", 9 Nisan 1941'de ilk kez sinema eleştirmenlerine gösterilir. Bir ay sonra da New York'da gösterime girer. Yılın sonunda New York Eleştirmenler Birliği'nin ve New York Denetleme Kurulu'nun en iyi film ödülünü ve Akademi'nin en iyi özgün senaryo Oscar'ını alır.

Filmin W.R. Hearst'la bir ilgisi olmadığına tabii ki Welles'in kendi de inanmamaktadır. Pek çok benzerlikler taşımaktadır onun hayatıyla, Kane'in 37 gazetesi, 2 sendikası, bir radyo istasyonu, mağazalar zinciri, kağıt fabrikası, inşaat şirketleri, ormanları, denizcilik şirketi ve çok zengin bir altın madeni vardır. 50 yıllık bir

İmparatorluktur bu ve 40 yıl boyunca Kane'in kamuoyunu yönlendirmek için düşüncesini açıklamadığı bir olay, desteğini ya da düşmanlığını göstermediği bir kamu görevlisi olmamıştır. Başkan Roosevelt'den Hitler'e pek çok başkanla bağlantısı olmuş, Amerika'nın İspanya'yla savaşa girmesine neden olmuştur. Yani, Yurttaş Kane tıpkı Hearst ya da Ford gibi Amerika'nın otorite sahibi, güçlü bireyidir. Dönemin insanıdır. Bu dönemin zenginleri, Başkan olmak isteyen, politikayı yönlendirmeye çalışan, bunun için mafyavari yöntemleri kullanmaktan çekinmeyen kişilerdir. Servetlerinin denetimi gerçekten kendi ellerindedir ve delilik yapma şansları da çok fazladır. Yine Kane gerçek bir kapitalist sorumluluğu taşımaz. Gazetenin çıkması için 60 yıl boyunca tüm parasını kaybetmeyi düşünebilir. Parayı kendi kazanmadığı gibi, hayatını yalnızca harcamaya geçirir. Üstelik zenginliği büyüklüğe engel olarak görmektedir: "Bu kadar zengin olmasaydım, çok büyük bir adam olabilirdim" demektedir. Oysa bunu derken zenginlikten kopamayacağını da bilir. Çünkü yoksulluk büyüklüğe daha büyük bir engeldir.

Amerika'ya hükmedenlerden biri olan Yurttaş Kane'in ölürken söylediği "Rosebud", otoriteyle geçen bütün bir hayatın nedenli anlamsız ve mutsuz olabileceğine dair, Amerika'ya yöneltilen bir taşlamadır. Welles'in taşlaması, eleştirisidir bu. Kane gibi bir insan ölüm döşeginde, içinde karlar yağan küçücük bir küreye sığınmıştır en son. Bundan önce sığındığı yer ise Xanadu Şatosu'dur. Xanadu tarihte bir Doğu despotu olan Kubilay Kağan'ın (1214-1249) Pekin'in kuzeyinde kurdurduğu kentin adıdır. Kubilay, döneminde efsaneleşen bir saray yapmıştır. Xanadu bu sarayı, Charles Foster Kane adı da bir firavun olan Kubilay'ı çağırıştırır. Xanadu, Kane'in gücünün sembolüdür. Bir kıyı şeridinin iç kısmına yapay bir dağ yapılır. Bunun üzerinde kurulan şato için yüz bin ağaç, yirmi bin ton mermir kullanılır. İçinde 10 müzeyi dolduracak yoğunlukta, dünyanın her yanından gelmiş ve hâlâ açılmamış tablolar, sanat eserleri, heykeller vardır. Ve Nuh'tan bu yana toparlanan en büyük hayvanat bahçesini barındırır. Xanadu bu haliyle bile yarım kalmış, tanıtanılmamış bir şatodur. Yurttaş Kane, ikinci karısı Susan'ın onu terk etmesinden sonra uzun yıllar burada tek başına yaşar. Xanadu, Kane'in dış dünyaya karşı oluşturduğu kendi dünyasıdır. Kane İmparatorluğu'dur.

Filmde Welles, Kane aracılığıyla zaman zaman toplumun ve devletin kontrolünden çıkarak zararlı olan, engel tanımadığı için tüm toplumu savaşa sürükleyecek denli egoist ve düzenbaz olan, gücünü kötüye kullanan Amerikan bireyini, bu bireyin mitleştirilişini sorgular. "Paramın dini imanı yoktur" sözünü doğrularcasına Y. Kane, çok farklı kesimlerin liderleriyle bir araya gelebilir. Bu nedenle hem faşist, hem komünist; hem insancl, hem savaştan para kazanan adam; hem bir basın devi, hem sadece büyük bir insan vb. sözlerle nitelenebilir. Welles'in dediği gibi "*Bitirir bunlar onun için konuşanların kim olduğuna bağlar.*" ... en akla yakını, Charles Foster Kane'in, bunların tümü olmasıdır. O, Amerikan uygarlığıdır. Film bu uygarlığın farklı tanıklarının anlatıklarını toparlayarak bir mozaik oluşturur. Ama bu mozaikte son sözü Welles söyler.

Yine de öznel olmayan noktalar çoktur filmde. Bunlardan biri de Yurttaş Kane'in kendi zenginliğine hiç uğraşmadan kavuşması, bu serveti harcamaya çalışan bir mirasyedi ve türedi-zengin olmasıdır. Meteliksiz bir müşterinin, borcuna karşılık, annesi Mary Kane'e verdiği işletilmeyen bir maden ocağının imtiyaz haklarıdır servetin kaynağı. Sonradan bünyesinde zengin altın yatakları bulunan bu maden, Kane'in annesinden kopuşunun da nedeni olacaktır. 25 yaşına dek bir bankanın vasillığında geçen hayatı, maddi hiçbir sorunu olmayan, ancak insani yoksulluklarla dolu, sevgisiz, acımasız, çift kişilikli bir insanı yaratacak her türlü özelliği taşımaktadır. 25 yaş bankası vasiliğinden kurtulduğu, servetinin gücünü istediği gibi kullanabileceği bir yaştır.

Belki de iletişim çağının farkında olarak işe "Inquirer" isimli küçük gazeteyi yönetmekle başlar. Tirajı 6 yıl içinde 26 binden 684 bine yükseltir. Bu arada yasal ya da yasal olmayan her yolu dener. Rakip gazete Chronicle'in zit düşüncedeki tüm yazarlarını satın aldığı gün kendini, "şekerçi dükkânının tüm şekerlerini ve dükkânı satın alan çocuk" gibi hisseder. Yardımcısı Bernstein'in dediği gibi yirmi yıldır farklı düşüncede olan bu adamları bir haftada kendi kalıbına sokacağına emindir. Bu başarısının kutlandığı gece Batı sanatına atfen: "Onlar 2 bin yıldır sanat eseri yapıyor ben ise ancak beş yıldır alıyorum" der. Satın alma gücü ulus, tarih, uygarlık tanumadan, değişik bölgelerin kültürel zenginliğini ağızla yabancılara yabancı bir bölgede toplamakta, onları yalnızca üç-beş kişinin görebileceği özel bir şatonun duvarlarına hapsetmektedir. Eğlencede söyledikleri şarkı Kane'in gücünün şarkısıdır. Ve Charles Foster Kane yeni yazarlarca da kutsanmaktadır...

Kane'in doymak bilmezliğinin bir göstergesi de başladığı hiçbir işi bitirmemesi, tümünü yarım bırakmasıdır. Çünkü biri bitmeden, diğerini elde edecek gücü vardır. Bunu, gazeteci Thompson'un konuştuğu beş kişiden biri olan By Leland söyler. Thompson'un Rosebud kelimesini çözmek için film boyunca bir dedektif gibi yaptığı araştırma, flash-back'lerle sürer. Yine Leland'ın anlatığına göre Kane'in ömrü boyunca dostu olmamıştır. Çünkü onlara karşı acımasız ve haşin olmuştur. Ya yağcıları ya da düşmanları vardır. "Bahşiş" dışında kendinden bir şey vermeyi bilmez. Ömrü boyunca Charlie Kane hariç hiçbir şeye/kimseye inanmamış, güvenmemiştir. Çevresinden ise sürekli kendine inanmalarını ister. Bunu belirlemeye çalışır. Seçime bile bu arayışından dolayı katılır. İnsanların sevgisini istemektedir. Hayatındaki tek eksiklik budur. Ama bu eksiklik tüm hayatı yaşanmaz kalacak bir eksiklik değildir. Annesine olan sevgisi de ömrü boyunca azalmamıştır. İkinci karısı Susan'la tanıştığı gün aslında annesinin eşyalarının koyulduğu depoya gidecektir. Mutsuz bir insan olarak geçmişini, çocukluğunu aramaktadır.

Seçimlerde ikili oynayarak işçilere seslenir. Oysa Amerika Kane'e benzer pek çok Kane'i barındırmaktadır. Bunlardan biri olan ve savaş ilan ettiği Jim Gettys'in oyununa gelir. "Seni Sing-Sing'e göndereceğim Gettys! Sing-Sing'e!.." tehditleri de işe yaramaz, seçime bir hafta kala yenilgiye uğratılır.

İnsanlarla ilişkisi onlardan ne kadar çok şey alabileceği ile ilgilidir. Kendine inandırıp karşılığını almaktır tüm beklendiği. Belki

bu, sevgi beklentisidir ama kamunlarını Kane koyar. Ona göre "Herkesin bildiği tek aşk budur. Kendi öz aşkı." Bu aşka kadehini kaldırır...

Seçim döneminde bir aşk skandalından dolayı ayrıldığı birinci karısından iki hafta sonra evlendiği Susan için Chicago Opera binasını yaptırır. Bu onun için seçim yenilgisini telafi edeceği yeni bir umuttur. Sesi yetersiz Susan'ın tınlı bir Opera sanatçısı yapmak ister. Başarısız konserlerinden sonra Susan'ı alkışlarken, gerçekte kendini alkışlıyor gibidir. Bu bir savaştır onun için ve ancak Susan'ın intihar teşebbüsü bu hursunu dizginleyebilir.

"Bana hiçbir vakit hiçbir şeyi, içinden gelerek vermedin. Yürekten gelen hiçbir şeyi..." diyen Susan'ın onu terketmesini kabul edemez. Yırtıcılıkla Susan'ın odasını dağıtır, eşyalarını kırar. Hep başkalarını kovan, horlayan bu adam terk edildiğine inanamamaktadır. Bu sahneden de onun kimseyi sevmeyişini, sevemediğini anlarız.

Sonuçta gazeteci Thompson ve Susan, servetinin kölesi olması dışında hiçbir şeyi olmayan bu adama acırlar. Bu biraz da Welles'in Amerika'ya acımasıdır.

Son yıllarında Xanadu'ya kapanarak kimseyle görüşmeyen Kane'in mutluluk simgesi "Rosebud" (Gonca demektir) isimli kızağı müzelik eşyalardan farklı olarak "para etmeyenler" arasında büyük bir ocakta yaladır. Geride koyu bir duman kalır sadece.

YURTTAŞ KANE'LE GELEN TEKNİK YENİLİKLER

"Yurttaş Kane" yalnızca içerikte değil, anlatım ve görüntüleme tekniğinde de çok önemli yenilikleri getirdi sinema dünyasına. Amerika'da kopan gürültüde bu tekniğin filme kazandırdığı atmosferin etkisi muhakkaktır. Welles bir söyleşisinde çekimler sırasında önemli bir film olacağını bildiğini ama yenilikleri tam anlamıyla farkında olmadan denediğini söyler. Farkında olsun ya da olmasın sinemaya getirdiği yenilikler açısından yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır.

Bu yeniliklerin içinde en önemlilerinden biri, özel mercekler yoluyla alan derinliğini sistemli olarak kullanmasıdır. Klasik alıcı sahnede belli öğeleri seçerek yansıtır, Welles'in alıcısı ise sahnenin tümünü, hiçbir öğeyi diğerinden ayırmadan, aynı temiz resin netliği ile verir. Fluluk söz konusu değildir. Sahnenin en dipleri, kenarları bile net görünür. Böylelikle dramatik öğenin seçimini izleyiciye bırakır. Kendi yargısını belirginleştirmez.

Andre Bazin "Sinema Nedir?" adlı kitabında Welles'in tekniğini, sinema estetiği açısından gerçekliğe doğru atılan büyük bir adım olarak niteler. Bazin'e göre Welles sinemaya alan derinliği sayesinde "gerçekliğin sürekliliğini" ve ivmeli kuşgulama tekniği sayesinde de "gerçekliğin belirsizliği" duygusunu kazandırmıştır. İvmeli montajla zaman büyük oranda kısaltılmış, izleyiciye zıtlık duygusu sunulmuştur.

Seçil Bükler'in de belirttiği gibi ivmeli montajın(kesme) en yoğun kullanıldığı bölüm, filmin ilk on dakikasındır. Çok kısa çekimlerin birbirine bağlanması ile hızlı bir ritimle neredeyse Kane'in tüm hayatı bir belgesel gibi anlatılır. "Welles filmin ilk on dakikasında kesmeyi, gerçeği ve doğrusal anlatı geleneğini

bozmak için kullanılır. Bu bölümde Welles Melies geleneği ile Mumiere geleneğini birleştirerek, sinemanın ilk öncüsüne 'selam' verir."

Yurttaş Kane'in bir özelliği de öyküyü anlatırken, bunu o günlerde yaygın olan heli bir türün sınırları içinde değil, birkaç türü çağrıştıran zenginlikte sahnelerle yapmasıdır. Bunu yapmakla kendinden sonra yaygınlaşacak bir eğilime öncülük eder. Çünkü bir süre sonra stüdyo sistemi ve yıldız sistemi önemini yitirecek, tek bir türün sınırları yetersiz kalacak, özellikle popüler filmler, çok değişik kesimlere hitap edebilme kaygısı ile birçok türün özelliklerini yansıtır hale geleceklerdir. "Yurttaş Kane"de de belgesel filmin, dedektif filminin, müzikal filmin ve biyografik film türünün özellikleri vardır.☞

Orson Welles'in Yurttaş Kane'den sonra çevirdiği filmler şunlardır:

The Magnificent Ambersons (1942), It's All True (1942 bitmedi), The Stranger (1946), Macbeth (1948), The Lady From Shanghai (1948), Othello (1952), Confidential Report/Mr. Arkadin (1955), Touch Of Evil (1958), Don Quixote (1959 bitmedi), The Trial (1963), Chimes at Midnight/Falstaff (1966), The Immortal Story (1967), F for Fake (1974), Filming Othello (1979)

Aldığı Ödüller:

"The New York Critios' Circle"ün 1941 en iyi filmi ödülü

"National Board of Review"ın 1941'in en iyi filmi ödülü

En iyi özgün senaryo Oscar'ı (1941)

1958 Bruxelles Dünya Sergi'de sinema tarihinin en iyi 12 filmi arasında 9.

1962'de İngiliz Sinema Enstitüsü'nün organı "Sight and Sound" dergisinin dünya sinema eleştirmecileri arasında sinema tarihinin en iyi 10 filmi arasında birinci.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

... Abisel, Nilgün, Popüler Sinema ve Türler, 1. Bas., Alan Yay., İst., 1995

... Andrew, J. Dudley, Büyük Film Kuramları, çev. İbrahim Şener, 1. Bas., İstanbul Sistem Yay., 1995

... Bazin, Andre, Sinema Nedir?, çev. İbrahim Şener, 2. Bas., İst., Sistem Y., 1995

... Bükler, Seçil, Sinemada Anlam Yaratma, 1. Bas., Milliyet Yay., Eskişehir, 1955

Makaleler

... Ali Gevgilli, "Xanadu Şatosu'ndan Çağdaş Amerikan Toplumuna: Orson Welles ve Yurttaş Kane", Çağın Sorgulayan Sinema, 1. B., Bağlam Y., İst. 1989, ss. 73-81

... Enis Batur, "Orson Welles, Gözbebeği", Küçük Kıvrıtı Tarifi-Köşebentler, Boyut Yay., 1. Bas., İstanbul, 1992, ss. 169-170

... Juan Cobos, Juan Antonio Pruneda, Miguel Rubio, "Sineması ve Cüssesiyle Welles", Ve Sinema, Kitap:1, çev. Nuray Yaşar-İlker Yaşar, (1985) ss. 85-9110

... Nurçay Türkoğlu, "Hayal Perdesinde Canlı Görüntüler-SİNEMA (1895-1940)", Varlık Dergisi, Sayı:1059 (Aralık 1995) ss.26

... Nurçay Türkoğlu, "Hayal Perdesinde Yüzyıllık Ritüel: 1940'lardan Günümüze Sinema", Varlık Dergisi, Sayı:1060 (Ocak 1996) ss. 2-5

... "Orson Welles'le Dava Üzerine Bir Konuşma", Nisan Dergisi, Kitap 1, çev. Defne Sandalcı (1984) ss.36-38

... "Orson Welles: "Film Bir Düşler Kuşağıdır", Türk Dil Kurumu Sinema Özel Sayısı çev. Nijat Özön, Cilt: VII, (Ekim 1967-Mart 1968) ss. 445-448

... "Orson Welles: Ölümsüz Öyküler Anlatan Bir Masal", Nisan Dergisi, Kitap:7 çev. Sösi Dolanoğlu (1986) ss. 5-12

... Ünsal Oskay, "Haydi Sinemaya Gidelim... 'Yıkanmak İstemeyen Çocuklar' Olanım! Beyazperde, Sayı:5 (Mart 1990) s.7

Ayrıca

... Ana Britannica Cilt 31